372.u.
9—45

حسن علی

تل آچقیچی

الفبا سوگنده تورکی اوقو اوچون
برنچی کتاب

ناشری: حسین حسینوف کتبخانه‌سی اورنبورغ.

اوفا، «شرق» مطبعه‌سی.

Электро-типография
Товарищества «КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и К°»
УФА.
1913 г.

1074

372.U
ص 56 ع
ق

حسن علی

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

تل آچقچی

الفبا بتوگنده توركی اوقو اوچون
برنچی کتاب

ناشری: حسین حسینوف كتبخانه‌سی اورنبورغده.

اوفا، «شرق» مطبعه‌سی.

ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ
Товарищества «КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и К°»
УФА.
1913 г.

بسم الله الرحمن الرحيم

§ ١

ك — ڭ

تسك	ايشك	كيسك	كيرەك
ايتك	بيشك	كيسەك	كورەك
چيتك	ايشەك	كوسەك	ترەك

سينك كوزڭ. مينڭ ايتگم. بز بلەك. مينگا دەفتەر كيرەك. بز بيك باخشى بازارغا بلەك. سينك بوركڭ بار.

١) قارانداش اوقو أسبابى. چيكمەن كيم. بوركڭ؟ ايتك؟ كولمەك؟ چبتك؟ بيشك؟ توبەتەى؟

٢) مينڭ آتاڭ؟. آنا؟. بالا؟. آربا؟. آت؟. آغا؟. بابا؟. كوز؟. آباغ؟.

٣) مين قارادم — سين ..... مين بازدم — سين ..... مين باردم — سين ..... مين اوقيدم — سين ..... مين بلدم — سين ..... مين كوردم — سين ..... مين بيردم — سين .....

§ -٢

غ غ

آلغان	تغز	جومغاق	چلغاو
آلغاچ	چغن	جومغان	يالغان
سالغچ	چغار	تولغان	جالغار

قوماغاى بالا

بر بالاغا آناسى آش بيرگەندە «آشغما بالام، آوزڭ پشەر» ديگەن. بالا آناسىنڭ سوزن تڭداماغان، آشغپ قاشقن آلغاندا تبزگنە بر كيسەك اينى آوزينا سالغان. ايت بيك اسسى ايكەن - آوزى پشپ قالغان.

ايكنچى واقت سالقن آشنيدا اورب كنە قاپا تورغان بولغان.

ماقال: «آوزى پشكەن سالقن سونيدا اورب اچەر»

١) سينڭ آشغڭ. مينڭ؟ بزنڭ؟ سزنڭ؟ مينڭ بالغم. بزنڭ؟ سينڭ؟ سزنڭ؟ اونڭ؟ مينڭ قابغم. سينڭ؟ اونڭ؟ بزنڭ؟ سزنڭ؟ آلارنڭ؟

٢) مين آلغانمن. بز؟ سين؟ سز؟ اول؟ اولار؟ مين سالغانمن. بز؟ سين؟ سز؟ اول؟ اولار؟

§-۳ 3

ح حـ -۲

حال	مختار	روح
حالم	محتاج	روحلی
حالمز	محال	روحسز
حالسز	حکم	حایوان
حاللی	حاجی	نوح

آت، سیر، قوی - بورت حایوانلاری. بای بارلیغا محتاج. بارلی آنچاغا محتاج. حاللی کش آلبدا چغادر، چالپدا جغادر. حالی بارنڭ - حالی بار. حالسز کشیگه یاردم قل.

۱) موتنڭ توسی آق. کومرنڭ توسی.... .کەغزنڭ توسی..... چوبنڭ توسی..... قورمنڭ توسی..... قارنڭ توسی..... آلمانڭ توسی..... قیارنڭ توسی.....

§-٤ ٧

أ ـَ

بَ· پَ· تَ· جَ· حَ· دَ· رَ· زَ· سَ·

شَ. قَ. كَ. أَ. عَ. زَ. وَ. هَ. يَ.

هَر. هَم. مَكتَب. مَريَم. جَوهَر. سَفَر.
مَدرَسه. سَبَب. خَلفه. خَبَر. خَير. جَمال.
قَلَم. تَمام. دَولَت. زَينَب. كَسب. أَحمَد.
أَدَب. غَيرَت. أَدَبلى. أَدَبسز. وَقت. پَيغَمبَر.

مكتبده.

حمزه آتلى بالا مكتبدن قايتب كيلگن سوڭ مريم آتلى قارنداشى سوراغان: «سز مكتبده نه اشليسز؟» ديگن. حمزه أيتكن: «بز مكتبده ساباق اوقيمز، يازو يازامز» ديگن. خلفه ساباق اوقيتادر. شاكردلر ساباق اوقيلر ديگن. خلفه سوراى، شاكردلر جاواب بيرهدر.» ديگن.

كشى آتلارى: أحمد. محمود. شريفجان. شرف‌الدين. دولتباى. كريم. كليم‌الله. ولى. سيف‌الله. فتح‌الله. شمس‌الدين. فخرالدين. جلال‌الدين. جمال‌الدين. كمال‌الدين. أعظم. غنم‌الله. خبير. ايسكندر. زين‌الله. زين‌الدين. سليمان. أيوب. غفور. شكور. حسن. حسين. أبوبكر. نجيب.

§-٥

ــِــ = يِ

بِ تِ جِ دِ رِ زِ سِ شِ

فِ قِ كِ لِ مِ نِ هِ وِ

كِتاب. اِملا. حِساب. رِزق. اِسم. اِمام.

اِسلام. كامِل. شاكِر. مسجِد. مِحراب.

اِلياس. اِدريس. وِلدان. حَلال. حَرام.

خَلق. قَدِرلى. حُرمتلى. مِنبر. مجلِس.

خَيرلى. خَيرسِز. دَرَجَه‌لى. بَرَكَتلى.

آدم. يتيم. تَربيه‌لى. تَربيه‌سِز. تَرتيب.

تسبيح. تَكبير. أَجل. غيبت. تَمام.

بارلق دنيـانى تربيه قلوچى بر الله. بارچا نه‌رسه‌گه رزق بيروچى برالله. بزكتاب اوقرغا، بازو يازارغا اوبره‌نندك. بزنڭ دينمز اسلام دينى. اسلام دينىده بولغان كشى‌گه مسلمان ديله‌ر. مسجد ناماز يورتى. امام محرابدا ناماز اوقيدر.

§ - ٦

ع — ع

عالِم. عارِف. عَرَفه. عَرَب. عَمَل. عيد.

عَجَب. جَماعَت. سەعەت. عَلی. عِلم.

شَريعَت. عِبادَت. عِبرَت. عَزيز. عمَر.

الله‌تعالی. شَعبان. معلوم. جَعفَر. جمعه.

سـاباق اوقیغان بالادا عقل کرب بولادر. عقللی‌نڭ - آتی آربماس، تونی تورزماس. باشده عقل بولسا - ایکی قولغه کرج توشمەس. بلمەو عیب ایمەس، بلرگه ترشماو - عیب. خیـر دعا - آلتن‌دان قدرلی. برسەعەتده آلتمش مینوت بار. جمعه بزنڭ عید کونمز. علم ایلڭ زور بایلق. مسجد مسلمانلارنڭ عبادت اورنی.

بودنیانی الله‌تعالی یاراتقان.

کشی آتلاری: عبدالله. عبدالرحمان. عبدالعزیز. عبدالغفار. یعقوب. اسماعیل. جعفر. مسعود. سعید. سعادت. سعدالدین. شعیب. عرفان. نعمت‌جان. نعمت‌الله. عنایت‌الله عارف‌الله. سعیده. عزیزه. علیمه. عریفه. نعیمه. عفیفه. نعمان. عائشه. عالم‌جان.

§-٧ 7

ث ـث

ثابت· ثَواب· عثمان· غياث·

حارِث· بَحث· مِثال· حَديث·

عثمان

عثمان آتلی بالا تاپاق بلەن اتکه سوققان ایکەن، ات عثمان‌نلڭ قولەدان قاپقان. عثمان جلارغا کرشکەن. ثابت دیگان آغاسی أیتکەن: «سیڭا شولای کیرەك: ایکنچی سوقماسسن، آنگدا بیت جانی بار.» دیگەن.

§-٨ 8

ذ ـذ

ذاکِر· أذان· ذِهن· عَذاب· اِذن·

أعوذ· مَذکور· مَذهَب· ذِکر· نذیر·

مَناره أذان أیتە تورغان اورن. یالقاو کشی دنیادا عذاب چیگەیەك. أذانچی مەنارەغا أذان أیتەرگه چقدی. ذاکرجان بیك توش بالا.

§ - ٩ -

ه ـهـ ـه

جیهان. شهرت. شهادت. قهر.

مشهور. مهر. مهربانلی. فهم.

بو دنیاغه جیهان دیب أیتەلەر. جیهاننڭ یوزی بیك کیڭ. تیمەنەك کشی بوتون جیهانغه سیماس. عقللی کشی بر آرشین جیرگه سیار. ساباغن یاخشی بلگەن بالاغه امتحان ده شهادتنامه بیرەلەر. قشنڭ قهری قاتی. آنالر سرگه مهربانلی. دوشمان بلەن سوغشب اولگەن کشی شهید بولادر. شهرده زور یورتلار بار.

کشی آتلاری: شهیدالله. شهاب‌الدین. جیهان شاه. جیهانگیر. نورجیهان. سهمان. بهمان. بهاءالدین. بهرام. فهیم. منهاج‌الدین.

کون آتلاری

شیمبه، یکشیمبه، دوشیمبه، سەشیمبه. چاهارشیمبه، پەنجشیمبه. جمعه

آیلار

مارت، آپریل، مای، ایون، ایول، آوغست، سینتەبر، اوکتەبر، نویەبر، دیکەبر، یانوار، فیوڑال.

مارت، آپریل، مای ـ یاز آیلاری.
ایون، ایول، آوغست ـ جای آیلاری.
سینتهبر، اوکتهبر، نویهبر ـ کوز آیلاری،
دیکابر، یانوار، فیۋرال ـ قش آیلاری.

میزگللهر.

یلنلنگ دورت میزگلی بار: یاز، جای، کوز، قش. بزنگچه یل باش ناوروز کونده بولادر. ناوروز کونی سیگزنچی مارت.

§ - ۱۰ ه

ظ - ɔ

حافِظ. ظَریف. نِظام‌الدین. وَعظ.

ظاهِر. واعِظ. ظالِم. ظَهرالدین. ظلم.

یــاز

یاز جینگهچ کونلهر جلقدی. بالالار اوینه تورمای باشلادی. حافظ بلهن ظریف اورامده، باقچادا یوگرشب، اوینناب یوردیلهر. آتالاری قردا، باقچادا، توتهلیکده اش اشلهرگه چقدی. حافظ بلهن ظریف قای چاقدا آتالاری یانینا بارب یولشالار ایدی.

یاز جینکاچ کونلەر نیچك بولدی؟ نه آتلی ایـکی بالا، قایدا اوینداب یوردی؟ آتالاری قایدا اشلەدی؟ بولار آتالاری یانیدا یارب نه اشلەیلەر ایدی؟

امام مسجدده وعظ سوزلەدی. قارتلار جـلاب اوتردی. ظهری دیگان بالا نظام‌الدین‌نك کتابی جرتقان. بوظلم بولادر. ظلم اشلەگان کشی‌گه الله تعالی آچولانادر. ظریفه بیك آدبلی بالا.

§ — ۱۱ —

ض ض

ضیا· رِضا· حَضرَت· رَمَضان· فَرض·

ضعیف· ضَرَر· حاضر· حضور· قَرض·

قضا· قاضی· ضیافَت· راضی· فَضیلَتلو·

بز حضرت‌گه سلام بیره‌مز. حضرت بزنی بیك یاراتادر. رمضان آیندا روزه توته‌لار. اش یوق کشی‌گه روزه توتماق فرض. ساقلا- نماغان کشی قضاغا اوچرار. ضعیف کشی‌گه یاردەم قلو تیش. ایرگی لـکی الله تعالی حضرتلەری‌نك رضاسی اوچون اشلەیلەر. عقللی بالا آتا آناسی‌نك رضالغن آلر.

کشی آتلاری: رضاءالدین. ضیاءالدین. عباس‌الدین. فیض‌الله. فیض‌الرحمان. فیضی. فضل‌جان. رضوان. مرتضی. مظفر. عظام‌الدین. فضل‌الله.

یازگز: آذان آیتوچی کم؟ مولـلاغا نیچك دیب اونـده‌شه‌لر؟ قای آیدا روزه توتالار؟ آتا آنانی تڭلاماگز آلار نیچك بولادر.

ماقال: «قضادان ــ پیغمبرده قاچقان»

§ - ۲۱ ۱۲

ص صـ ـصـ ـص

صَبر. صَدَقه. صَلاح. اِصلاح. صوفی.

اِنصاف. خاص. صَبی. مَقصود. صفات.

اُصل. صورَت. نَصیب. رحصت. صَف.

صبر توبی ــ ساری آلتن. صبرلی مینه‌ر مرادقا، صبرسز قالر اویانقا. صدقه‌گنی ساودا بیر. صدقه آلغان کش، بایماس. صدقه‌نی خدای یولیندا بیره‌لر. صوفی یالغچی کشی. صوفی‌لك سوزینه اشانما، صبی بالالنك عقلی کوب. اوقیغان کشی مقصودیما ابرشه‌در. شاکردلر صلوات اوقر. رخصت‌سز ایبرگه قیمه

کشی آتلاری. صابر. صادق معصوم. صفا. منصور. عاصم. صلاح الدین. صدرالدین. صدیق. صفی‌الله. صبغت‌الله. ناصر. نصرالدین باصر. صابره. صفیه. نصیب‌الله. وصفی. صالح. اصغر. مصباح صاحب‌جمال. صاحب‌کمال. عبدالصمد. عبدالصبور. صارم.

§-١٣ 13

ط - m

طالب. سلطان. خطا. ظرف. خط.

خطبه. طعام. طلاق مسطار. طاهر.

طهارت. وطن. فطر. اطاعت. افراط.

افطار. طبیب. شیطان. شرط.

جمعه نامازندا امام خطبه اوقیدر. سلطان آتلی بالا آتاسینا خط یازدی. بز خط اوقی بلمز. روسیه بورتی - بزنك وطنمز. نامازنی قبله طرفینا قاراب اوقیلار. عید کون فطر صدقه‌سی بیره‌لر. صوفی کوب حیرده شیطان‌دا کوب.

§-١٤ ١٦

طاهر بالا.

طاهر دیگان بالا ایرتوك اویانعی. اورندان تورب طهارت

آلدی. ایکی رکعت الله‌تعالی‌گه ناماز اوقیدی. اوستدل یانیما اوتریب چای اچدی. چای‌دن سوڭ کیمه‌رن کیب، کتابلارن آلدی. آتا آناسی‌نڭ قولن اویب مکتب‌که کیتدی.

— سویله‌ب کوره‌سه‌ڭز، سز بوگون نه اشله‌دڭز؟ ایرته توررغاچوق قاندای ناماز اوقیلار؟

ساباقدا

ایرته‌ن تاڭ آتیب
دنیا یاقتردی،
یارچا جان، مخلوق
اورنیدن توردی

أنکه‌سی کیلیب،
بیتیدن اویب،
بالانی اویاتدی
اویقی‌سن بولیب

آشیقدی قوشلار،
سیرلر کونوگه.
کشیله‌ر چیقدی
قیرغا کینوگه

أحمد اویانیب
طهارت آلدی.
سایاق اوقورغا
مکتبکه باردی.

---

§-۵۰ ۱۶

کامل بله‌ن شامل.

کامل بله‌ن شامل ایکه‌وی قورداش ایدی. شامل‌نی آتاسی اوقوغا بیردی. برکون کامل اوینارغا دیب بارغاندا شامل کتاب اوقیب اوترادر ایدی. کتابدا شیعر، ماقال، جومباق هم

باشقا بالەشی سوزلەر بازلغان ایکەن. کامل شولارنی ایشتیب قزقدی. مکتبکه بورسەم مینده شولای اوقر ایدم دیب، اویغا قالدی. کامل اویکه قایتیب آتالاریغا سویلەدی. آتالاری شادلەنوب کاملنی قوچاقلاب ماکتایەدان اوپدی. ایکنچی کون کاملنی مکتبکه یبەردیلەر.

سویلەرگه: ۱) یوقاریداغی سوزلەرنی کامل بولیب سویلەگز؛ ۲) سوڭرا شامل بولیب سویلەگز.

أعضالار:

باش. موین. گەودە. بوکسه. قول. آیاق. کوکرەك. قورساق. بیل آرقا. ایبق. میلکه. جامباش.

باشداغی أعضالار: تویه. چیکه. ماڭلای. قلاق. ایکسه. قاش. کوز. بورن. آوز. ایەك. بیت. ساقال. میق.

آوزداغی أعضالر: ایرن. تش تز. تیچی تل. تاڭدای.

کوزدەگی اعضالر. قاق. کربك. آلما. قاراچق.

ماقال: قول قولنی یوار، ایکی قول ــ بیتنی یووار. آقما قلاقغا أینسەك ــ آغب کیتەر؛ قویما قلاقغا أینسەك ــ قویب آلار.

جومباق: ایکی توغان بوتون دنیانی کوره، برن بری کورمەی.

۱٦-§ 16

جویرك بالا.

بر بالا اوستی باشنی تاپاق بلەن هاى آلب بارا ایکەن.

برەو اوچراب «تاباغلدا نەبار؟» دیب سوراغان. بالا ایتکەن: «نە ایکەنن آیترگە باراسا اوستن باسامىلار ایدی» دیگەن.

سویلەرگە: ۱) بوبالانە آلب بارا ایکەن؟ برەو اوچراب نە دیب سوراغان؟ بالا نە دیب جاواب بیرگەن؟ ۲) اوزگزنگ سوزگز اینب سویلەگز.

تیز جاواب بیرە بلگەن بالاغا نیندەی بالا دیلەر؟

ـ تلاق ایکەو، آوز بر   اول نیك آلای؟
ـ کوب تگلاب، آز سویلەوگە   باراتقان الله شولای؟

ـ آوز برەو، کوز ایکەو   اول نە اوچون آلای؟
ـ کوب کوروب، آز أیتوگە   باراتقان الله شولای؟

ـ آوز برەو، قول ایکەو   اول نیك آلای؟
ـ کوب جومشچی، آز آشاوچی   باراتقان الله شولای،

قولداغی أعضالار: قار. تر‌سەك. بلەك. بلەزك. اوچ. آبا.
بارماقلار: باش بارماق، سوق بارماق، اورتا بارماق، آتسز بارماق، چناچاق بارماق.

• جماقال: بال تاتلی دیب ـ بارماق یوتمایلار.

§ ـ ۱۷   17

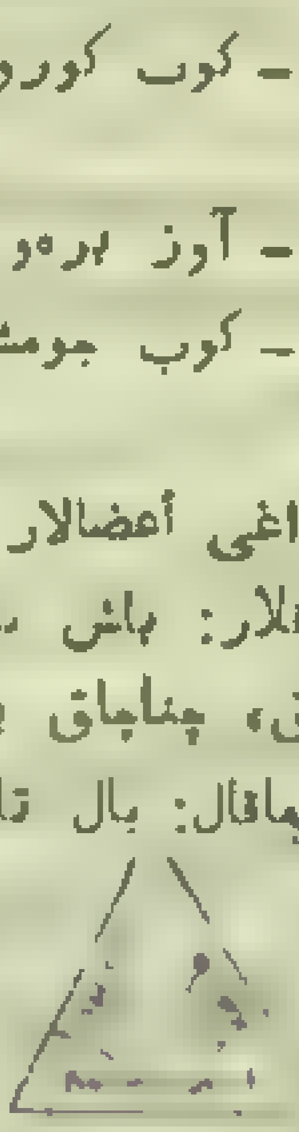

یاردەملەشو.

مکتبدە هر یارلی بالا بار ایکان. آنك کتابلاری، یازارغا

قلملەری بولماغان. شاکردلەر آتی ژەلـلەگان: آقپا جیشب، کتابلار، دەفتەرلەر آلب بیرگەن، تگی بـالا قوانـغان. یارلی بالانی قواندرغان اوچون خلقەلەری رحمت أیتکەن.

ماقال: « برنی بیرگەنـگە الله اونني بیرەدر. »

آیاقداغی أعضالار: سان، بوت، تیز، توبق، بالتر، جالـکچك آشق، اوکچە، تابان، بەش پای.

اولچەولەرە بوت، باتمان، قاداق، مسقال، سازین، آرشن، ویرشوق، قارش، سوبەم، ابلی.

جومباق: هربای‌نك قرق بالاسی، هربالاسی‌نك توقسان آلتی بالاسی بار.

باسوەا.قردا.

موژبلك قردا سوقا بلەن سوقالیدر. سوقانی آت تارتادر، سوقا سوقالاب جورگەن کشی‌گە سوقاچی دیلەر.

موژبلك ترما بلەن جیر ترمالاب یوریدر. ترمانی آت تارتادر. ترما ترمالاب جورگەن کشی‌گە ترماچی دیلەر.

چەچوچی اورلق چەچەدر. اورلق‌دان ایگن چقادر. ایگنلەر: آرش، بودای، قارا بودای، آربا، سولی، تاری. آرشنی کوزن چەچەلەر. کوزگی ایگنگە اوجم دیلەر. بودای، سولی یازن چەچەلەدر. یازغی ایگنگە سابان ایگنی دیلەر. آرش چەچلە تورغان قر « آرش قری » بولادر. سولی، بودای چەچلە تورغان قر « سابان قری » بولادر.

ماقال: ایکمەك ایگن ـ اچەرسن تیگن.

Республиканская библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

اوراق اوستی

ایگن پشسه اوراق اوستی جیته‌در. اوراق اوستنله ملق قردا بولا، جرلاب جرلاب ایلن اورادر. ایگنی اوراق بلهن اورالار، یا کی چالغی بلهن چابالا. ایگن اورب جورگهن کشی گه، اوراقچی دیله‌ر.

کشی بلهن سوقا

کشی أیتکهن: «مین سیلك آرتکان بوری بوری جودهب بتلم ایلدی» دیگهن.
سوقا أیتکهن: «اوکمه کشم، سزنی سیمرتوچی مین بیت» دیگان.
سوقا نیچك کشی نی سیمرته‌در؟ سوله‌گز.
ماقال: سابانقا سایراشماساك ـ اندردا اراشرسن. ـ قرنك یه‌می ـ کرلته بلهن.

§-٢٠

اندردا

ایگنی اندرغا تاشب اربه‌لر. أونگه قویب کیپتره‌لر. اندر تاباغینا توشهب، چیباغاچ بلهن سوقالار یا کی آت بلهن باستر الار.
توشکهن اورلقنی قاپقا تولترب آمبارغا تاشیلار. تیره‌نگه آپارب تارتدرالار.

آرپا بلهن بودای

آرپا بودایغه أیتکهن: «أیله لینه‌یك، آلنن تورا توزعان جیرگه بارب اوسه‌یك» دیگان. بودای أیتکهن: «سیك، آر-

بام، چەچەك اوزن بولسادا مقلك قسقا ايكەن. بز آلتدغا بار-مايق، آلتن اوزى بزگە كيلەر » ديگەن.

سويلەڭز، آلتن نيچوك بودابما كيلەدر.

ماقال: «آلتن كوب بولسادا ـ آشارغا يارامای »؛ آشلق بار كەتدە ـ كوچى بار بلەكدە، ـ قابغى-ى بوق بورەكدە ».

§ ـ ٢١

تيرمەندە هم كورندە.

آشلق ى تيرمەنگە آپاروب تارتدرغـاج اون بولادر. اوننى آچيتب ەـامر ياسايلار. قامردان نـان بولادر. نان پيچقن پشەدر. آولـلاردا نـاننى اويقن پشرەلەر. شەـرلەردە كورن‌دە پشرەلەر. كورن‌دە نان پشروچى‌گە كورنچى ديلەر.

١) جاواب بيرڭز: موزيك ياز كوبى نە اشلەى؟ جابن؟ كوزن؟ قشن؟

٢) سويـلەب بيرڭز: موزيـكلەر نان نى بيچـك تاباﻻر.

پلان: ١ ـ سوقاﻻر، تەرمـاﻻو، توبراق اشـلەو. ٢ ـ چەچو. ٣ ـ ايـگن‌نـك جغوى، اوـروى، پشوى. ٤ ـ اوراق اوستى، ايگن تاشو. ٥ ـ ايگنى سوغب تاشو، ٦ ـ تارتدرب پشرو.

ماقال: «آلتى آى اشلە ـ اون ايكى آى آشا».

§ ـ ٢٢

سادda.

توری جيمشلەر هم ميوەلەر اوسە تورغان جيرگە «ساد»

دیلەر. ساددا جیمشلی آغاچلار، میوەلی أرمەلەر اوسەدر.
جیمشلی آغاچلار: آلما، میلەش، مالان، چیکلەوك، غروشا،
اسلیوا، لیمون، أپیلسین یە. با. *)
میوەلی أرمەلەر: چیە، قورای جیلەگی، قارلیغان، بورلیگەن
شومرت یە. با. میوەدەن هم جیمشلەن تورلی تاتلی آشلار
پشرەلەر.

ناصر بلەن منصور.

• بر کون ناصر بلەن منصور ایکەوی سادقا بارغان.
آلمانڭ قپ قزل پشکەن وقتی ایکەن. ناصر آلماغاچ نڭ
آستیغا بارپ، اینەگی جەیپ «آلما پش، ایغەگمە توش!»
دیپ کوتپ تورغان. منصور نرشپ ترماشپ آلماغاچ نڭ
باشیغا چقپ، بر اینەك آلما اوزپ آلغان. ناصر ایرینپ
قوری قالغان.

§ - ٢٣

باقچادە تورتەللكدە.

تورلی یەشلچە اوسە تورغان جیرگە باقچا (تونەللك)
دیلەر. باقچادا بەرەنگی، کەپستە، کیشر، تورما، چوگوندر،
شالقان، سوغان، سارمساق، قیار، قاون، قاربوز، قاباق، سوس
(موشقی)، جینن اوسەدر. یەشلچە حلققا آزق برلادر.

*) یە. با. قارەسی یەنە باشقالار دیپ اوقلسن.

ماقال: «باقچا بايلق ـ بر آيلق، بر آيدان سوڭ جيدى آيلق»
جومباق: تەرەزەسى بوق، ايشگى بوق، اچى قولى ئلق.

§ — ٢٤

آيو بلەن كشى.

بر وقت آيو بلەن كشى قوشلب بوداى چەچكەن. اوراق اوسنى جيتكان سوڭ كشى أيتكەن: «مين اوس باغن اورب آلايم، سين توب باعن آلرسن» ديگەن. عقلسز آيو كشى‌نڭ سوزيەه كونگەن. كشى بودايني اورب آلمان، آيوغا قاملى قالغان.

ايكنچى يل شالغان چەچكەنلەر. شالغان اوڭغان. عقلسز آيو كشى‌گە أيتكەن: «بلتر مين اوسكى باعن آلغان ايدمڭ، بو يل مون آلامن ايندى» ديگەن. كشى كونگەن. آيو شالغان نڭ ياپراقلارن قرقب آلغان. كشى شالقانى قازب آلغان.

سوپلەرگە: كشى بلەن آيو قوشلب نيندەى كسب ايتكەن برلارنڭ قايسى فايدا ايتكەن؟ ايو نه اوچون فايدا ايته آلماغان؟

§ — ٢٥

بەرەڭگى

بەرەڭگى باقچادا هم قردا اوسەدر. بەرەڭگى‌نى باز كونى اوترتالار. ساباغى چقب بر آز اوسكەچ ايكى باقـدان كومەلەر. كومه تورغان قورالغا «كينبەن» دىلەر. بەرەڭگى‌نڭ

جیەش جیر آستنده بولادر. كوز كونی آنی قازب آلالار. بەرەڭگی بیك فایدالی أیبر. آشاساك ـ تاماق بولا، ساتساك آقچا بولادر. تیرسلەگەن جیردە بەرەڭگی بیك كوب هم اری بولادر.

سویلەرگە :) بەرەڭگی‌دەن نیندەی فایدالار بار؟ ۲) بەرەڭگی كوب چقسن اوچون جیرنی نە اشلەرگە كیرەك؟ ۳) بەرەڭگی‌دن نیندەی آشلار حازرلەیلەر؟

اوستەل اوستنده

توش چاغنده بالالار اشدەن قایتدی. آنالاری قوانب هرقایسن قوچاقلاب سویدی. بالالار اوستەل تیرەسینە تزلشب اوتردی. آنالاری قارانان بلەن توز قویدی. آنك آرتندن قورداق آلب كیلدی. قورداق‌نلك اچندە بەرەر كیسەك ایت، بەرەڭگی، كیشر، سوغان بار ایدی. بالالار « بسم الله الرحمن الرحیم » دیب آشارغا كرشدی. آنالاری تەربلكە بلەن قابملق كیلتردی، آندا توزلاغان كەبستە، قیار، آلما بار ایدی. ایڭ سوڭندا آنالاری شوربا آلب كیلدی. آنڭ اچندە بەرەڭگی، بورچاق، كیشر سوغان بار ایدی.

آشاب تویغاچ بالالار آنالارینا دعا، الله تعالی‌گە شكرلك قلب اشكە كیتدی.

سویلەرگە : ۱) توش چاغنده بالالار نە بلەن تاماق تویدرغان؟ ۲) نیندەی نەرسەلەر كشی‌گە تاماق بولادر؟ ۳) بالالار آشارغا اوترغاندە نە أیتكەن؟ ٤) آشاب تویغاچ نە اشلەگەن؟

§ – ٢٧

بولون‌دا

بولون‌دا هر تورلی چوب اوسه‌در. چوپنی الـك چالغی بله‌ن چاپالار، سوڭرا قوباشدا کیپتره‌لر. کیپکان چوپ‌که بچه‌ن دیه‌لر. بچه‌نئی ترناوچ بله‌ن جیپ چومه‌له‌گه سالالار. چومه‌له‌لری پرتوشکه جیپ کیبه‌نگه سالالار. یا کی آرباغا تویه‌پ اویگه تاشیلار. بچه‌ن مال آـراو اوچون کیره‌ك بولادر. بچه‌ن قـانچا کوپ بولسا مال‌دان شونچا فایدا کوپ کیله‌در: مال سیمره، سوت کوپ چقا، تیرس کـرپ چیلادر. اول تیرس چیر یاڭرتوغا پاربدر.

سویله‌رگه: کشی‌له‌ر بچه‌نئی قایدان آلادر؟ بچه‌ن نه اوچون کوپ کیره‌ك؟

ایگن قورااللری: سوقا (ساپان). ترما. اوراق. چالغی. ترناوچ. سیله‌ك. کوره‌ك. چیبباعاچ.

یورت حایوانلاری: آت، سیر، قوی، صارق، که‌جه، ات، ماچی، تویه، اوگز.

§ – ٢٨

اورمان‌دا.

اورمان‌دا توری آعاچلار اوسه‌در: قاین، قاراغای – نارات، جرکه، ایمن، اوصاق، تیره‌ك، چرش، قاراما، اوبه‌نکی،

آغاچدان بزگه بورەنه، تاقتا، اوتن هم باشقا كيرەك نەرسەلەر چقادر. اورماندا جاى كونى تورلى جيدەك اوسەدر. قوراى جيدەگى، نارات جيدەگى، قاين جيدەگى، جير جيدەگى هم چيه.

اورماندا تورلى آڭلار تورادر: آيو، بورى، تولكى، قويان، تين، قارساق يە. باز اورماندا هر تورلى قوسشلار اويالىدر: قارغا، ساوسقان، كوكەرچن، سيرچق، توقران، يەنه هر تورلى سايراوچ قوشلار.

يازب كورسەتڭز: سزنيڭ‌ﻩى آغاچلاربلەسز؟ آغاچدان بزگه نەرسەلەر چقادر؟ اوتن نيگه كيرەك؟ بورەنه نيگه كيرەك.

§ - ٢٩

آت.

آت جير سوقالارغه، تزمالارغه، منب هم جيگب بورورگه كيرەك. آت كشى‌گە ايڭ باردمچى يولداش. اول هايوان، جايندە، قشدا، كوندزده، توندەده هيچ بر تنهلق كورمەيدر.

ماقال: آتى بارنڭ ـ قاناتى بار.

§ - ٣٠

سير.

سير بزگه ايت، سوت، كون بيرەدر. ايت بلەن سوت تاماق بولادر. كون سيرنڭ تيريسندن ايلەنەدر. كوندەن

تورلی آیاق كیمی تگه‌لەر. سوتەن قایماق، مای، ارمچك، قورت حاصل بولادر.

ماقال: سیری بارەك ـ سیی بار. تامر تارتقان تالقماس.

جومباق: ایلەن آستندا دورت كوپشه، دورته‌وبه بر توشك.

§ - ٣١

قوی، سارق.

قوی، سارق بزگه ایت، مای، جون، تون بیره‌در. ایت بلەن مای بزگه تاماق بولادر. قوی بلەن سارق‌نڭ جونلەن كیم اشله‌نه‌در. قوی بلەن سارق‌نڭ تیرسەن تون، تولپ تگه‌لەر. قوی سوتنەن یاسالغان قاتق، ارمچك، قورت سیك ته‌ملی بولادر.

ماقال: توغرقابات تورقادان ـ تورقنی چاغانڭ تیربسی آرتق.

§ - ٣٢

كه‌جه (ایچكی).

كه‌جه بزگه ایت، سوت، مای، جون، تبت (ماماق) تیری بیره‌در. كه‌جه‌نڭ ایتی، سوتی، مایی ـ تاماق بولادر. جونی كیمگه یارایدر. تبتنەن شارف، شه‌ل توقلادر. كه‌جه‌نڭ تیرـ یسنەن بولغاری ایله‌یله‌ر. اول بولغاری‌دان آیاق كیمله‌ری تگه‌لەر. كه‌جه‌نڭ موكرنەن بچاق، به‌كی ساپلاری یاسالادر.

ماقال: ایسی كینكه‌ن ـ ایچكی جیار، ـ ایچكی بله‌ن ایسن جیار.

§ — ٣٣

ات.

ات یورت کوزه‌ته. دوشمان کیلسه اوریب قورقتادر. کوتوچی‌گه یولداش بولیب کرتشه‌در. آکچی‌غا یاردم اینشه‌در.

§ — ٣٤

ماچی.

ماچی یورت اوچون کیره‌کلی حایوان. اول تچقانلارنی هم کوسله‌رنی قریب بتره‌در.

§ — ٣٥

تویه.

تویه بزگه ایت، مای جون، سوت بیره‌در. تویه‌نلک اینی. مایی، سوتی تاماق بولادر جونی بومشاق هم جلی بولادر. تویه جونندان بشمه‌ت، یورغان، کوروپه سریلار. تویه‌نلک سوتندن قایماق، قاتق هم قمز یاسیلار.

تویه منب، جیگب یوروکه چداملی، آزغا قناعت ایتوچی حایوان.

سویله‌ب بیرکز: آتنلک فایداسی نه؟ سیرنلک؟ قوینلک؟ که‌جه‌نلک؟ اتنلک؟ ماچی‌نلک؟ تویه‌نلک؟ بولارغه نیسگه یورت حایوانلاری دیب آیتله‌در؟

§ - ۳۶

حایوانلارنك داوی.

آت، سیر، قوی، ات بركون داولاشقان. آت أیتكەن: «ایەمز مینی آرتق كورەدر؛ چونكی: مین آنك سوقاسن سوقالایمن، اوزن تارتب بوربمن، اوتنن، سوون تاشب بیرەمن» دیگەن. سیر أیتكەن: «یوق، ایەمز مینی آرتق كورەدر؛ چونكی: مین ایتم، سوتم: قایماغم بلەن آلارنی آسرایمن مین بولماسام آلارغا قین بولور ایدی» دیگەن. قوی أیتكەن: «یوق، ایەمز بارڭزدان‌ده مینی آرتق كورەدر؛ چونكی: مین ایتم، مایم، سوتم بلەن تویدرامن، جونم بلەن كیندرەمن» دیگەن. ات أیتكەن: «بارڭزدان‌دا مین فایدالیراق» دیگەن. «چونكی: مین ایەمزنڭ یورتن هم سزنی كوزەتەمن. مین بولماسام سزگە دوشمان تیمر ایدی» دیگەن. ایەلەری تڭناب تورغاندا أیتكەن: «یوققا داولاشماڭز. بارڭزده اوز اورنڭزدا كیرەكلیسز» دیگەن.

سویلەڭز: آتنڭ تورا تورغان اورنی نەدیب أیتلەدر؟ سیرنڭ؟ قوینڭ؟ اتنڭ؟ اول اورنی كم یاصاب بیرەدر؟

§ - ۳۷

اوی قوشلاری

قاز، تاوق، اوردەك، كوركە، كوگەرچن - اوی قوشلاری.

اوی قوشلاری‌نلڭ فایداسی کوپ. اولار بزگه ایست، یومرقا، مامق، جون بیره‌در.

قوشلارنلڭ اینی، یومرقاسی ئاماق بولادر. جونندن مامقندان یاسنق، توشاك یاسالادر.

§-۳۸

ارله‌وچی.

جب ایبره تورغان قاتنغا ارله‌وچی دیله‌ر. ارله‌وچی قاباداجب ایبره‌در. جبلی جونده‌ن، سوسده‌ن، جیتن‌ده‌ن ایبره‌له‌ر. جبده‌ن اویق، بیه‌له‌ی، بیش بارماق، اریق باش به‌یله‌یله‌ر هم سوقنا، تولا، کیندر توقیلار.

یازگز: بزگه نیندی حایوانلار جون بیره‌در؟ جونده‌ن نه‌رسه ایبره‌له‌ر؟ جوننلڭ جبنده‌ن نه‌رسه به‌یله‌یله‌ر؟ نه‌له‌ر توقیلا؟ سوقنادان نه تگه‌له‌ر؟

جیتن قایدا اوسه‌در؟ آنی نه بله‌ن ایبره‌له‌ر؟ جیتن جبنده‌ن نه توقیلار؟ آندن نه تگه‌له‌ر؟

۳۹ - §

توقو

توقوچیلار تولانی، کیندرنی استانده توقیلار. کیندرنی سوسدن جبنده‌ن؛ تولانی، سوقنانی جون جبنده‌ن توقیلار.

جومباق: آری آتدم بیری آتدم، اورتاسیغا برقاقدم.

§-٤٠

تگنچی

تگنچی کیم تگەدر. کیملەر: تون، تولپ، بیشمەت، پالتا، چاپان چیکمەن بە. بیا. تون، تولپ تیریەن تگەلەر. چاپان، چیکمەن، بیشمەت ماتیریادان تگەدر.

منە بر بای کەزەکی تکترب آلاسی کیلگەن. اول تگنچی گە بارغان. تگنچی آنگ بوین اولچەب آلغان. شول اولچەو بوینچە تگنچی قایچی بلەن سوقادان کەزەکی نگ هر تورلی اولگی لەرن بچکەن. سونگدان شول اولگی لەردن کەزەکی تلب تکەن.

تگو قورال‌لاری: ماشینا، اینە، اویماق، اوتوک، قایچی، آرشین.

§-٤١

ایتکچی

ایتکچی اینک، چیتک، کەوش، باتینکی، قالوش، باشماق، توفلی تگەدر. آیاق کیملەری هر تورلی بولغاری‌دان تگلەر.

ایتکچی قورال‌لاری: بز، چوکیچ، ایگەو، قسقاچ، قوشتک، کبرگیچ.

بازارغا: سز نینەدای آیاق کیملەری بلەسز؟ آیاق کیملەرن کم تگەدر؟ آیاق کیملەری نەدن تگلەدر؟

سویلەشو: کشی نیچک آیاق کیمن تابادر.

§-٤٢

اوی سالو.

اوینی آغاچدن هم کیربچدەن سالالار. آغاچ اوینی بالتاچیلار یورەندەدەن سالادر. کیربچ اوینی تاشچیلار کیربچدەن یا کی تاشدان سالادر. اوینی سالماس بورن ایك اللك نیگزن قورالار. نیگز نق هم قالن بولسا اوی جلی بولادر. نیگزنڭ اوستیدە اوینڭ قابرغاسی (استینەسی) سالنادر. تەرزەلەر، ایشکلەر اوچون قابرغادا آچق اورنلار قالدرالار. اوینڭ یوغاری باغیدا توشەم توشیلەر. توبەن باغیدا ایدان جەیەلەر. اوینڭ توبەسی تاقتا بلەن یا کی تیمر بلەن یابلادر.

بالتاچی قورالاری: بالتا، بچقی، چوکچ، توقماق، سورگی، اشقی، قاچاو، براو، قسقاچ.

ماقال: ایر ماقتانر، قورال اشـــلەر.

§-٤٣

اوینڭ اچی.

اویگە یاقتی کرو اوچون ترزەلەر قویالار. پیالاچی ترزەگە پیالا قویادر. پیالانی آلماس تاشی بلەن کیسەلەر. اوینی جلتو اوچون پیچ سالالار، پیچنڭ اوستنە مورجە چغارالار. پیچنی پیچچیلەر کیربچدەن سالادر. اوینڭ قابرغاسینە اشپالیزچیلار کەغز یابشترادر، یا کی اشتاتورچیلار اشتاتورلیدر.

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

توشەمنی، ایلاننی، تەرزەلەر بلەن ایشکلەرنی سرچیلار تورلی سر بلەن سرلایدر.

سویلەگز: اویگە تەرزە نیگە قویالار؟ ییچ نیگە سالالار؟ اوینك نیگزی نیلان سالنادر؟ اوینك توبەسی نە بلەن یابلادر؟ اوبی کم سالادر؟ ییچنی کم چغارادر؟ ییالانی کم قویادر؟ اوینك اچن کم سرلیدر.

§-٤٤

اوستەلچی.

اوستەل، اورندق، کراوات، اسکەمیە، اشقاف، اوی سایمانلاری. اوی سایمانلارن اوستەلچی تاقتادان اشلەیدر. اوستەلچی تورلی قورال بلەن اشلەی: بالتا بلەن چابادر. پچقی بلەن تلەدر. براو بلەن تیشەدر. سورگی بلەن شرمارتادر.

Kalep samatic

§-٤٥

تیمرچی.

تیمرچی تیمرلکدە تیمر سوغادر. تیمرنی اوچاقدا پشرب توشنك اوستیندە قویب، چوکچ بلەن سوغالار. تیمرنی پشرگاندە «وش... وش...» ایتب کورك بلەن اوردرەلەر. تیمرچی تیمردەن، قورچدان هر تورلی آیبرلەر یاسیدر: پچاق، قایچی، پەکی، اوستارا، قسقاچ، بالتا، اوراق، چالغی، تاغا، قاداق، برزاق، پە، با، تیمرچی استانغا کرتب آندا تاغالایدر.

بهاسی ۱۵ تین.

دنیا و آخرت سعادتلری
بالغز اوقومق بلمك
آرقاسنده
غنه
در

پوچته ایله ۱۷ تین.